

УДК 378 : 811.161.2

СИМОНЕНКО Тетяна Володимирівна,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри методики навчання, стилістики та культури
української мови,

Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького

e-mail: irinka200888@i.ua

**ПРОФЕСІЙНЕ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ:
МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ**

Статтю присвячено одній з актуальних проблем теорії та практики навчання, а саме питанню про основні лінгвометодичні засади формування професійного мовлення студентів нефілологічного профілю.

***Ключові слова:** професійне мовлення; компетентнісний підхід; мовна особистість; текстоцентричний підхід; навчальні стратегії.*

Підготовка компетентного фахівця є важливим складником сучасної системи освіти у ВНЗ, концептуальні положення щодо змісту та організації якої висвітлено в законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Болонській декларації «Про європейський простір вищої освіти», рекомендаціях ЮНЕСКО. Саме в цих документах особливу увагу сконцентровано

на необхідності впровадження компетентнісного підходу в процесі університетської підготовки студентів, на розвиток їх активної комунікативної особистості.

У системі вищої школи держави формуванню мовленнєвих умінь та навичок студентів приділяється належна увага. Цьому сприяють зміст та організація роботи у межах вивчення дисциплін мовного спрямування. Справді, рівень риторичної професійної майстерності фахівця будь-якого напрямку підготовки засвідчує його загальну професійну компетентність з фаху, бажання реалізувати себе на ринку праці, бути конкурентоспроможним.

Мета наукової студії: визначити лінгвометодичні засади формування професійного мовлення студентів нефілологічного профілю.

Визначальним у процесі розгляду пропонованого в науковій студії питання є філософське підґрунтя розвитку професійного мовлення студентів, соціокультурологічний підхід до дослідження професійного мовлення, інтегрований підхід, який виявляється насамперед у взаємозв'язках професійного дискурсу та мовної особистості студентів-нефілологів, а також когнітивно-комунікативний (метапідхід). Когнітивно-комунікативний підхід дає змогу «теоретично обґрунтувати проблеми цілепокладання, відібрати зміст навчання, що орієнтовано на формування різного виду компетенцій (комунікативну, соціокультурну), розв'язати проблеми організації відібраного змісту й послідовності його вивчення; обґрунтувати питання пошуку способів вправлення навчального матеріалу, призначеного для засвоєння студентами, урахування професійно-комунікативних і пізнавальних потреб студентів різних курсів щодо навчальних умов» [1].

Висвітлюючи питання про формування професійного мовлення студентів-нефілологів спираємося на критерії та положення принципів особистісної взаємодії, особистісної орієнтації, андрагогіки вищої школи, педагогічної синергетики, адже саме вони дають змогу більш ефективно представити теоретико-практичний лінгвометодичний потенціал [2].

Професійне становлення особистості передбачає використання сукупності розгорнутих у часі прийомів соціального впливу на особистість, залучення її до професійно важливих видів діяльності з метою розвитку в неї необхідних компетентностей, форм поведінки та індивідуальних способів виконання професійної діяльності. Головною сферою життєдіяльності студентства є професійне навчання, особистісне зростання та самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне й моральне збагачення.

Загальна професійна компетентність фахівця – це сукупність професійних знань, умінь, а також способи виконання професійної діяльності. Одним із компонентів професійної компетентності є персональна компетентність, тобто здатність до професійного росту й підвищення кваліфікації, а також реалізації себе у професійній праці.

Професійне мовлення студентів – це важлива складова загальної професійної компетентності, розглядаємо його з погляду лінгводидактичного, а *професійну мовнокомунікативну компетентність студентів нефілологічних спеціальностей* визначаємо як наявність професійно-комунікативних умінь особистості спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом професійного дискурсу, репрезентувати нормативні й доступні для сприйняття навчально-наукові, професійно орієнтовані тексти; здатність розв'язувати комунікативні завдання в складних і непередбачуваних ситуаціях професійного спілкування. Розглянемо складники структури як складники професійної мовнокомунікативної компетентності студентів-нефілологів. Вважаємо, що лінгвістична професійна компетенція фахівця – це сукупність знань про структуру мовної системи, а також умінь оперувати цими знаннями у процесі професійної діяльності: аналізувати, зіставляти, групувати факти мови.

Аналіз мовлення студентської молоді дає підстави констатувати, що під час приватного спілкування домінують напівмовність, використання суржику, зниженої лексики, діалектизмів, отже, «очищення» мовлення може відбуватися поступово, починаючи із нормативного мовлення на прикладі зазначених вище стилів. На нашу думку, лінгвістична професійна компетенція фахівця повинна базуватися на потребах особистості щодо

спілкування нормативним варіантом української літературної мови, бути орієнтованою на активне використання під час спілкування дискурсу через «високе» мовлення.

Прагматична професійна компетенція та її положення ґрунтуються насамперед на базових складових дискурсивної компетенції. Відомо, що різновиди дискурсів у комунікативному просторі особистості не формуються спонтанно й так, як засвоюється граматики мови. Особливого статусу набувають ті дискурси, які можна визначити як професійні, тобто ті, що реалізуються повною мірою під час професійної діяльності. Отже, оволодіння професійно орієнтованими дискурсами (включаючи специфічні для певної професії фрейми та сукупність їх словесної демонстрації) є одним із проблемних завдань формування професійної мовнокомунікативної компетенції майбутніх фахівців.

Методика формування прагматичного компонента комунікативної компетенції передбачає й розв'язання проблеми формування усіх видів мовленнєвої діяльності особистості, а найголовніше продуктивних типів: говоріння-письмо. Технічна професійна компетенція – це вміння чітко та виразно висловлювати думку, знання законів техніки мовлення: правильне використання дихання, розвиток приємного, спокійного, гнучкого голосу, чіткої та зрозумілої дикції, нормативної орфоєпії. Технічна професійна компетенція передбачає розвиток і формування риторичних умінь та реалізацію цих умінь на фонетико-орфоєпічному, лексико-граматичному, лексико-фразеологічному рівнях мови, а також урахування технічних компонентів пара лінгвістичної (невербальної) комунікації.

Зрозуміло, що процес формування професійного мовлення студентів-нефілологів різнобічний та довготривалий, він враховує психологічні та психолінгвістичні чинники. Передовсім вказуємо на місце та роль мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів, їм властиві потреби й бажання брати участь у спільних обговореннях, висловлювати свої думки, тим самим виявляючи свою індивідуальність, презентувати себе в студентському колективі. Це є важливим мотиваційним стимулом до навчання української мови, особливо до формування, подальшого розвитку й удосконалення професійного мовлення засобами української мови.

Взаємодія мотивації та здібностей взагалі і професійно вартісних здібностей зокрема здійснюється через діяльність як безпосередній, технічний момент психічної активності особистості, зорієнтованої на професійну діяльність. Є.П. Ільїн стверджує, що мотивація до засвоєння певного поняття чи до діяльності виникає тоді, коли виникає ситуація, яка дає змогу реалізовувати існуючий мотив [3]. У зв'язку з цим не можна не враховувати думку О.О. Леонтєва, який уважав, що навчання безпосередньо мові повинно мати у своїй основі спеціальні ситуації, які б спонукали до засвоєння виділеного конкретного матеріалу [4]. Як середня, так і вища школи перебувають у постійному пошукові таких форм педагогічного впливу на особистість учня та студента, у ході якого підвищується мотивація до процесу навчання, проте П.М. Якобсон [5] дуже слушно зауважує, що мотивацією навчання є, з одного боку, результат переробки тих впливів, які студент отримує із сімейної та соціальної сфер, а з іншого боку – ставленням до цих впливів, які пов'язані з особливостями життєвих настанов, бажань та інтересів студента.

Щодо навчальної діяльності, то П.М. Якобсон розрізняє три типи мотивації: негативна мотивація; мотивація, що пов'язана з мотивами, які знаходяться поза навчальною діяльністю, але які мають позитивний характер; мотивація, яка безпосередньо пов'язана з самим процесом навчальної діяльності [5]. Реалізуючи завдання комплексної проблеми формування високого рівня професійного мовлення студентів-нефілологів, беремо до уваги третій тип мотиваційної діяльності особистості, а саме мотивацію, яка безпосередньо пов'язана з процесом навчальної діяльності, оскільки в основі третього типу закладено прагнення студентів оволодівати все новими й новими знаннями на високому рівні.

Постійні пізнавальні інтереси зумовлюють появу прагнення переборювати труднощі інтелектуального характеру, тобто саме мотивація 3-го типу уможливорює достатньо високий рівень оволодіння комунікативними навичками різних типів. Складовими психологічних чинників мовної особистості фахівця, на нашу думку, є такі: особистісно-індивідуальні

якості, особистісно-соціальні якості, спеціалізація мовленнєвого процесу, інтенсифікація навчального процесу. У контексті питання активізуємо поняття «текстовий стереотип», який варто розуміти як особливий самоорганізований психологічний механізм, що сприяє «укладанню» різноманітної інформації, зокрема професійно важливої, яка надходить із тексту.

Вартісним у процесі зясування лінгвометодичних засад формування професійного мовлення студентів-нефілологів є врахування стратегій: стратегій, що пов'язані з успішним ходом навчального процесу з оволодінням майбутньою спеціальністю, і стратегій, що забезпечують засвоєння і користування українською мовою. Базовими типами когнітивно-операційних процедур для розвитку стратегій оволодіння й користування мовою є такі, як користування мовою при мовосприйнятті, оволодіння готовими мовленнєвими моделями, користування мовою при мовленнєвому породженні й мовленнєвому відтворенні, оволодіння творчим професійним мовленням. Значне місце у процесі формування професійного мовлення студентів відводиться дисципліні «Українська мова за професійним спрямуванням» у вищій школі, основні функції якої такі, як комунікативна, когнітивно-освітня, розвивальна, професійна, гуманістично-виховна; особистісно-діяльнісна; соціокультурна, інтегративна. Одним із основних виявів комунікативної спрямованості навчання є текстоцентричний підхід до розвитку професійного мовлення. «Українська мова за професійним спрямуванням» як об'єкт вивчення має бути представлена ретельно відібраним, системно організованим матеріалом, центральною ланкою якого є текст. Текстоцентричний підхід до мови передбачає підбір текстів-зразків, що мають типологічні характеристики певних жанрів мовлення, і подає мову як систему підсистем, що функціонує в різних сферах комунікації.

Однією з важливих проблем під час викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» є розробка *моделі практичного заняття* відповідно до напрямку підготовки, наприклад, економічного, юридичного, природничого тощо. Практичне заняття – це форма навчального заняття, у ході якого викладач організовує розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни. Призначення практичного заняття – формування у студентів професійних умінь та практичних навичок, формування особистості майбутніх фахівців. Для того, щоб спроектувати практичне заняття, яке дасть можливість на високому рівні організувати професійно-евристичну діяльність студентів, викладач повинен урахувати декілька етапів діяльності: визначити дидактичну мету практичного заняття, його вид, впорядкувати внутрішню структуру, визначити діяльність викладача та студента на кожному етапі, дібрати методи та прийоми роботи відповідно кожного етапу заняття, продумати обладнання на кожному етапі [6].

В основі моделі практичного заняття з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» мають бути представлені технології формування умінь і навичок українського професійного мовлення студентів. Їх складовими, як правило, є інтерактивні та дискусійні активні методи навчання, ділові ігри з розвитку професійного мовлення, метод проектів, система вправ з розвитку професійного мовлення, форми роботи з текстом. Для прикладу: дискусійні активні методи можуть бути повною мірою реалізовані з метою розвитку комунікативного потенціалу майбутнього фахівця. Дискусію у межах практичного заняття можна організувати як процес діалогічного, полілогічного спілкування між студентами і викладачем, студентами та студентами, запрошеними до дискусії. У ході такої діяльності відбувається формування практичного досвіду спільної участі щодо обговорень, розв'язання теоретичних проблем та питань, водночас створюються умови для динаміки професійного мовлення студентів.

Досягнути навчальної мети на занятті з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» можна, якщо врахувати типологію (вид) практичного заняття та узгодити його з методичною основою. З конкретної дисципліни пропонуємо декілька видів:

а) практичне заняття інтегрованого типу. Методична база: встановлення внутрішньо дисциплінарних зв'язків у ході засвоєння лінгвістичних знань, вивчення зв'язків дисципліни з іншими дисциплінами професійного циклу;

б) практичне заняття на поглиблення сформованих компетенцій з мови. Методична база: узагальнення та систематизація знань, включення їх в систему раніше здобутих знань, умінь та навичок студентів-нефілологів;

в) практикум (тренувальний, дослідницький, творчий). Методична база: процес формування конструктивних умінь студентів;

г) практичне заняття формування умінь та навичок. Методична основа: самостійне творче використання сформованих умінь та навичок [7].

Пропоновані види практичного заняття розрізняються практичною метою, місцем навчального заняття в загальній системі, логічним змістом роботи та характером пізнавальної діяльності. Загальною ознакою для всіх видів практичних занять є поєднання знань студентів-нефілологів з їх практичною діяльністю. У всіх типах практичного заняття обов'язково виділяють три етапи: мотиваційно-цільовий, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оціночний.

Розвиткові професійного мовлення студентів сприяють апробовані у межах дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» лексичні й лексико-орфографічні вправи та завдання з поповнення вокабулярію студентів, з розвитку екстралінгвістичних і лінгвістичних умінь відбирати й уживати лексико-граматичні засоби навчально-наукового підстилю для створення професійного дискурсу певного жанру. Також під час розгляду питання про лінгвометодичні засади формування професійного мовлення студентів та вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» визначальними є положення, які засвідчують, що основною змістовою одиницею навчання залишається навчальний текст професійно орієнтованого спрямування. Найважливішою характеристикою його є поліфункціональність, тобто призначення зберігати науково-навчальну інформацію, впливати на свідомість, мислення і фахове мовлення студентів, формувати їхній професійний менталітет, здійснювати на них мотиваційну дію, сприяти розвитку їхніх креативно-професійних якостей.

Актуальними у контексті окресленої проблеми формування професійного мовлення студентів-нефілологів залишаються питання дидактичного забезпечення навчального процесу, пов'язаного з розвитком високого рівня загальнонаукових, міжпредметних когнітивно-комунікативних умінь студентів-нефілологів; дослідження мовної особистості студентів-нефілологів у процесі оволодіння гуманітарними дисциплінами; лінгвістичне наповнення й розвиток текстових, дискурсивних умінь студентів у роботі з науково-навчальними (усними і писемними) текстами.

Список використаної літератури

1. Вовк О.І. Комунікативно-когнітивна компетентність студентів-філологів: нова освітня парадигма / О.І. Вовк. – Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2013. – 500 с.
2. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник / І.М. Кочан. – 2-е вид., перероб і доп. – Київ : Знання, 2008. – 423 с.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
4. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность / А.А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
5. Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон – М. : Прогресс, 1985. – 412 с.
6. Кузьмінський А.І. Педагогіка : підручник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – Київ : Знання-Прес, 2003. – 418 с.
7. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: підручник для студентів-філологів / за ред. М.І. Пентиліук. – Київ : Ленвіт, 2005. – 400 с.

References

1. Vovk, A.I. (2013). *Communicative competence of students cognitive linguists: a new educational paradigm*. Cherkassy: Y.A. Chabanenko. (in Ukr.).
2. Kochan, I.N. (2008). *Linguistic analysis of the text: a tutorial*. 2nd edition, revised and enlarged. Kyiv: Knowledge. (in Ukr.).
3. Ilyin, E.P. (2000). *Motivation and motives*. St. Petersburg: Peter. (in Rus.).
4. Leontiev, A.A. (1969). *Language, speech and speech activity*. Moscow: Enlightenment. (in Rus.).

5. Jacobson, R. (1985). *Selected works*. Moscow: Progress. (in Rus.).
6. Kuzminsky, A.I., Omelianenko, V.L. (2003). *Pedagogy*: Textbook. Kyiv: Knowledge Press. (in Ukr.).
7. *Methods of teaching native language in secondary schools*: a textbook for students of philology (2005). In M.I. Pentylyuk (Ed.). Kyiv: Lenvit. (in Ukr.).

SYMONENKO Tetyana,

Doctor in Pedagogy, Professor, Chair of Methods of Teaching, Stylistics and Culture of Ukrainian Department

Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy

e-mail: irinka200888@i.ua

**PROFESSIONAL SPEECH OF STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL PROFILE:
METHODS OF FORMING**

***Abstract.** The article is devoted to the problem of the Higher School of linguistics such as the issue of professional speech of students of non-philological profile. Studio offers the scientific basis for the formation linguodidactic professional speech of students, including the case of forming technology, methods and techniques, psychological principles. In particular highlights the role of motivation as the determining factor that contributes to the dynamics of broadcasting improve it in terms of Ukrainian language culture. We present the model of technology and practical lessons on discipline «Ukrainian language for professional purposes», indicates the priority areas of work with students who can develop linguistic, pragmatic, technical competence of future specialists in various areas of trainian. An actual in the context of the professional speech of students have questions didactic support the learning process associated with the development of high-level communication skills.*

***Key words:** competence approach; linguistic identity; conditions of formation language teachers personality; system of principle of management.*

*Одержано редакцією 21.03.2017
Прийнято до публікації 27.03.2017*